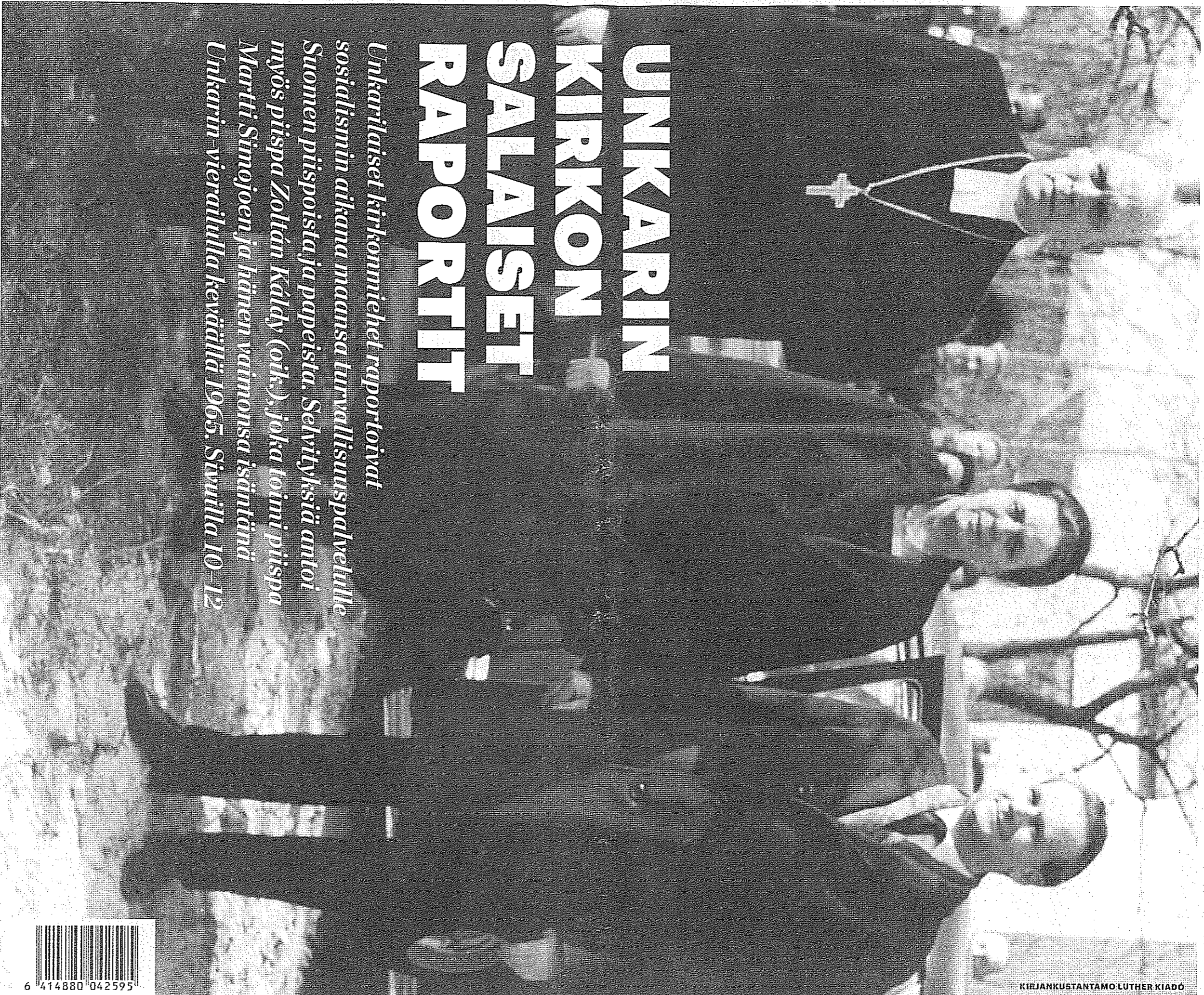

KOITINMAA

12. KESÄKUUTA 2014 | HINTA: 3,70€ | 109. VUOSIKERTA | 0043595-14-25

KIRJANKUSTANTAMO LUTHER KIADO

UNKARIN KIRKON SALAISET RAPORTIT

*Unkarilaiset kirkonmiehet raportoivat
sosialismin aikana maansa turvallisuuspalvelulle
Suomen piispoista ja papeista. Selvityksiä antoi
myös piispa Zoltán Káldy (oik.), joka toimi piispa
Martti Simojoen ja hänen vaimonsa isäntänä
Unkarin-vierailulla keväällä 1965. Sivulla 10-12*

6 414880 042595

NO 24

JALKAPALLO

Suomen Palloliiton puheenjohtaja Pertti Alaja: Jalkapallolla ja kirkolla on läheiset välit.
■ SIVULLA 2

LÄHETYSJUHLAT

Lähetysseuran vuosikokouksessa Vaasassa käytiin väänötä järjestön linjasta.
■ SIVULLA 6

TYÖ BUSSISSA

John Vikström on ollut yksi autemäntä Hanna Rinteen lempimatkustajista.
■ SIVULLA 14

Unkarin kirkko kantaa diktatuurin taakkaa

Unkarin luterilaisen kirkon piispat tekivät sosialismin aikana jatkuvaa yhteistyötä maan turvallisuuspalvelun kanssa. Alkuvuodesta julkaistut raportit kertovat myös useista suomalaisista kirkonmiehistä.

TEKSTI: JUSSI RYTKÖNEN & KUUVAT: KIRJANKUSTANTAMO LUTHER KIADÓ

Unkarin luterilaisen kirkon delegaatio vieraili Turussa arkkipiispa Ilmari Salomiehen luona huhtikuussa 1961. Salomies ei koskaan saanut tietää, että delegaatiossa mukana ollut Unkarin luterilaisen kirkon pappiseminaarin dekaani, myöhempi piispa **Ernő Otlyk** laati vierailusta Neuvostoliiton KGB:n unkarilaiselle vastineelle sosialistisen Unkarin turvallisuuspalvelulle Allambiztonságille (ÁB) raportin. Siinä Suomen arkkipiispa luonnehditaan näin:

”Salomiehen puoliso on ruotsinkielinen. Yksi heidän pojistaan kaatui vuonna 1939 Suomen Neuvostoliittoa vastaan käynnissä sodassa. Salomies on Karjalan pakolaisia. Hän puhuu hyvinkin venäjää, koska 67-vuotiaana hän kuuluu venäjää tsaarin aikana koulussa opiskelleisiin. Hänen lausunnoistaan kävi ilmi, että hän on neuvostovastainen nationalisti. Hän otti unkarilaisdelegaation ystävällisesti vastaan, mutta ei ollut halukas keskustelemaan mistään vakavammista kysymyksistä.”

Pallon maivritelevämpiä eivät ole Otlykin tullutnat Tampereen piispasta **Eelis Gulinista**. Häntä luonnehditaan raportissa palvelushenkilökuntaa pitäväksi ylimyksieksi, joka ei keskustelutissa osoittanut unkarilaisten toivomaa ymmärrystä kirkollisen rauhantyon tarpeelle tai Suomessa poliittisia ristiriitoja herättäneelle Prahan kristillisliselle rauhankonferenssille: ”Gulnin luona edes hänen omat pappinsa eivät olleet samaa mieltä hänen kanssaan, sellaisia aasimaisuuksia hän puhui.”

Sama raportti leimaa neuvostovastaisiksi myös Unkaria hyvin tunteneet suomalaiset pappismiehet **Martti Voipion** ja **Paavo Viljasen**, jotka myös isännöivät unkarilaisdelegaatiota. Käytyä keskussteleissa unkarilaiset eivät Otlykin mukaan lähteneet mukaan poliittiseen kiistelyyn, mutta antoivat ymmärtää, että ”vastavallankumoukselliset” väitteet jäivät tuloksettomiksi.

Vierailun aikana elettiin kylmän sodan vuosia. Neuvostoliitto oli miehittänyt Itä-Eu-

rooppaa jo 16 vuotta ja miehitysvallan tuemat sosialistiset diktatuurit pitivät kansoja rautaisessa otteessa. Yksi vallankäytön ja kontrollin muoto olivat yhteiskunnan kaikille aloille soluttautuneet turvallisuuspalvelut. Niiden asiamiehkseen houkuttelemia tai kristämiä ihmisiä toimi kaikkialla: työpaikoilla, oppilaitoksissa, armeijassa ja me-
diassa.

Turvallisuuspalvelut läpäisivät vuosikymmenien kulussa myös Itä-Euroopan kirkot. Nykyisin tiedetään, mitä jo sosialismin vuosina aavisteltiin: monet itäeurooppalaiset kirkonjohtajat ja papit palvelivat kirkon ohella myös kommunistisen valtion turvallisuuskonetta. He raportoivat salaisesti kirkkonsa sisäisistä asioista.

Unkarissa kirkot pyrittiin taivuttamaan sosialistisen yhteiskunnan rakentamisen äännettömiksi yhtiömiehkiksi. Niiden piti julkaista tukea diktatuurin sisä- ja ulkopoliittisille alueille rauhan työstä. Monet kasvatukseen alat ja lähetystyö olivat kirkolta kiellettyjä tai rajoitettuja.

Luterilaisen kirkon viralliseksi linjaksi määriteltiin ”diakonian teologia”, joka korosti kirkon roolia yhteiskunnallisena palvelijana. Käytännössä kirkon nillkaan oli kiinnitetty rautapallo.

2000-luvulle tultaessa joutui kirkonmiehet olivat jo tunnustaneet yhteistyönsä turvallisuuspalvelun kanssa. Unkarin luterilaisen kirkon kirkolliskokous päätti kuitenkin vasta vuonna 2005, että kirkon menneisyyden suhde sosialismin ajan (1945–1990) turvallisuuspalvelun täytyi selvittää perinpohjaisesti. Perustettiin ”Tosiasioiden selvittämis-komitea”, joka kokosi historioitsijoiden ja arkistotyön ammattilaisten työryhmän. Työn tarkoitus ei ole syyllisten etsiminen tai rankaiseminen, vaan koko kirkon ehjeittäminen ja vapauttaminen totuuden kohtauksen kautta.

Alkuvuodesta 2014 ilmestyi työryhmän kahdeksanvuotisen työn tulos: unkarinkielinen, yli 700-sivuinen kirkollisen Luther Kiadón kustantama dokumenttijärkäle *Háló 2. Egyházvezetők 1* (”Verkko 2. Kirkonjohtajat, osa 1”, toim. **Katalin Mirák, András**

”

Gulnin luona edes hänen omat pappinsa eivät olleet samaa mieltä hänen kanssaan, sellaisia aasimaisuuksia hän puhui.

”

Simojoen viisumin saamista voi haitata sukulaisuus ”tunnetun fasisitjohtajan” Elias Simojoen ja kenraali Sakari Sime-liuksen kanssa.

Csepregi, Ádám Ittész ja Botond Kerész).

Teos keskittyy piispojen **Zoltán Káldyn** ja Otlykin monivuotiseen toimintaan turvallisuuspalvelun asiamiehenä. Kirja sisältää historiallisten tutkielmien lisäksi laajan valikoiman kahden kirkonjohtajan turvallisuuspalvelulle tekemiä raportteja, jotka ovat olleet tähän asti salaisia. Tarkoitus on tuottaa moniosainen sarja luterilaisen kirkon edustajien agenttimenneisyydestä.

Raportti on todennäköisesti ensimmäinen tieteellisesti dokumentoitu kokonaisuus, jossa kerrotaan itäeurooppalaisen luterilaisen kirkon yhteistyöstä kommunistisen diktatuurin turvallisuuspalvelun kanssa.

Valka kommunisti romahhti jo 1989, selvitystyön aloittaminen kesti kauan. Sen tarpeellisuudesta on käyty Unkarin luterilaisessa kirkossa ristiriitaisia keskustelua. Moni vielä elävä vaikuttaja kantaa sisimmässään salaisuuksia, joita ei haluaisi päivänvaloon. Tutkimustyön edetessä unkarin luterilaiset ovat myös kunnelle ikäviä asioita omista vanhemmistaan tai isovanhemmistaan, lähisukulaisistaan tai arvostamistaan papista.

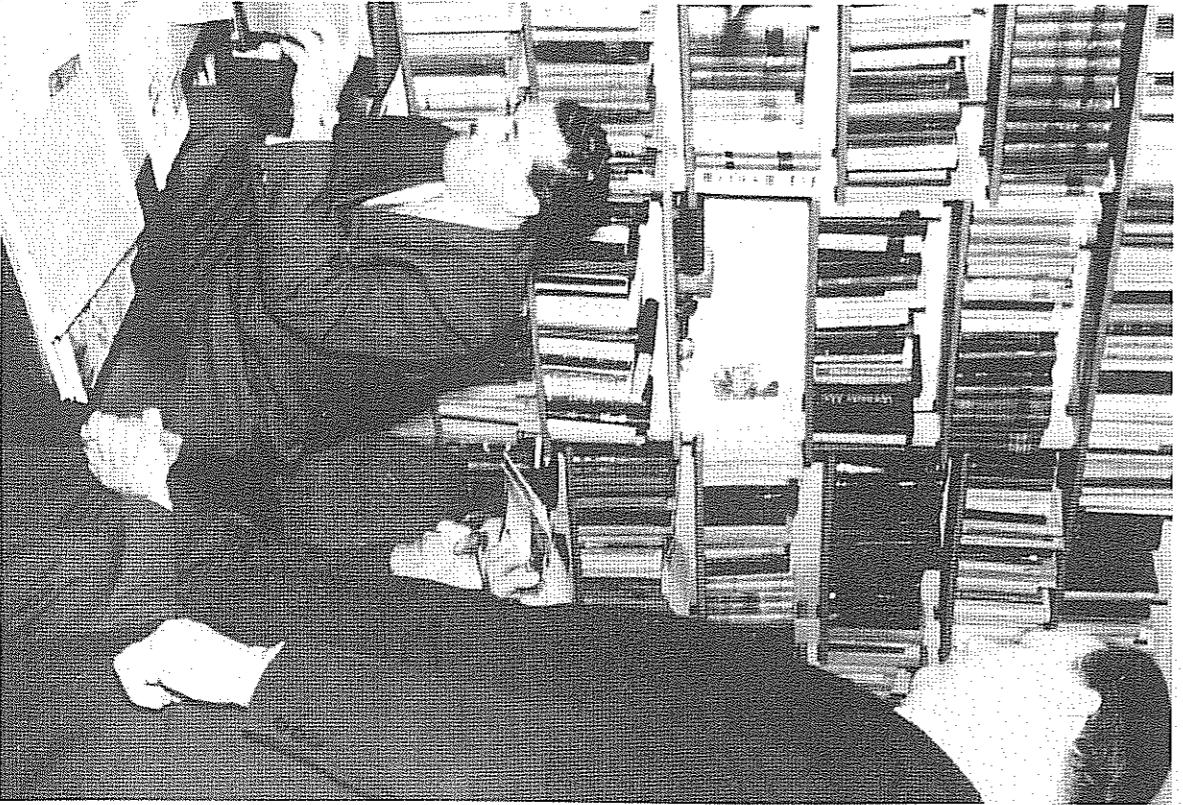
Unkarin luterilaisen kirkon sisäiset asiat miheet raportoivat vuosikymmenien ajan kirkon toisten työntekijöiden poliittisista ja kirkollisista mielipiteistä, kirkossa vallitsevista mielialoista, ulkomaille suunnatun viestintä vierailu- ja konferenssimatkoista, ulkomaalaisista kirkollisista vaikuttajista ja kaikesta sellaisesta, mistä diktaturia palvelle-
vä turvallisuuspalvelu saattoi olla kiinnostunut.

Raportissa korostuu poliittika. Monet niistä ovat erittäin yksityiskohtaisia. Kirjoitukset sisältävät myös tyhjängäväiseltä vaikuttavaa tietoa. Toisaalta niihin perheytymisen tarjooa erinomaista taustatietoa itäeurooppalaisen luterilaisen kirkon todellisuudesta.

Unkarissa luterilaisen kirkon ohella myös maan reformoitu kirkko on aloittanut sosialismin ajan salaisen menneisyyden avaamisen.

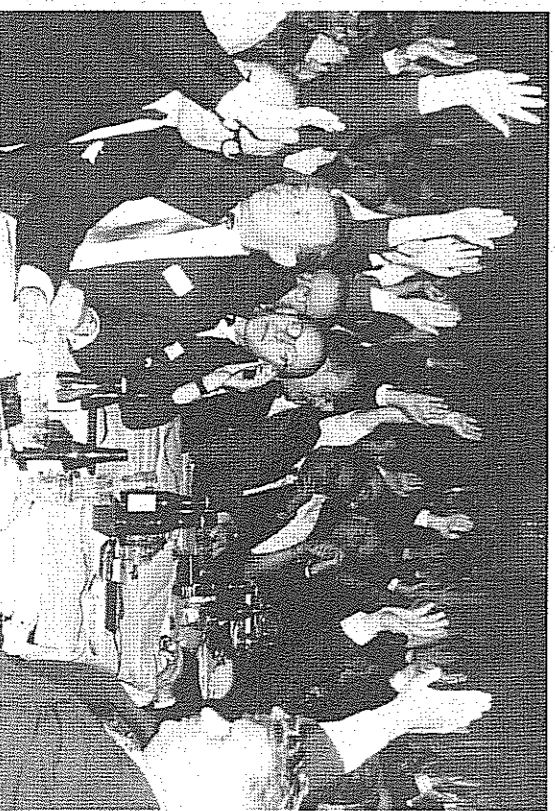
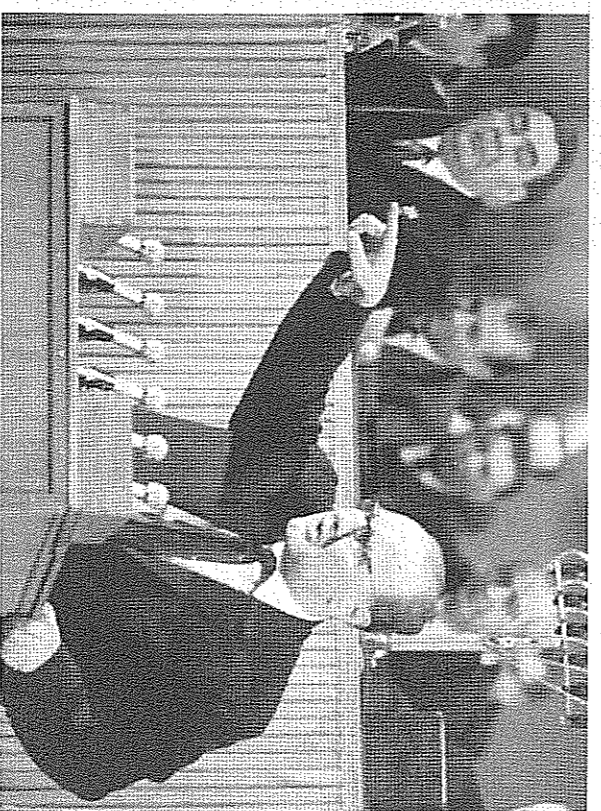
Piispa Zoltan Káldy
(vas. etualalla) ulko-
maalaisten vieraiden
seurassa. Kolmas
vasemmalta L.M.L:n
Euroopan-työn
sihteerit Paul Hansen.

Vasemmalta:
piispa Erno Ottlyk
(keskellä) toimii tur-
vallisuuspalvelun
salaisena asiamie-
henä vuoteen 1989
saakka.

Oikealla yl-
häällä: Unkarin
sosialistisen
työväenpuolueen
piispaheeri Janos
Kádár (Vrassa
1956-1988) puhuu
puoluekongres-
sissa joulukuussa
1966. Kádár vaikut-
ti valtionjohtossa
jokseenkin samat
vuodet kuin Zoltán
Káldy luterilaisen
kirkon johdossa.
KUVA: PAPP JENO

Oikealla alhaalla:
piispa Zoltan Káldy
(2. vas.) äänestää
"rauhan puolesta"
sosialististen
maiden ulkopoli-
tiikkaa tukeneen
Prahán kristillisen
rauhankonferens-
sin kokouksessa
kesällä 1964.

Unkarin luterilaisen kirkon kuukuisa johtava piispa **Zoltán Káldy** (piispana 1958–1987) saattoi kirkon sisäisenä agenttina olla ÄB:n kirkkoon virittämän verkon kaikkein ”suurin kala”. Hänen värväyksensä ajankohdasta ei ole tietoja, mutta hän raportoi säännöllisesti turvallisuuspalvelun upseereille vuodesta 1958 lähtien.

Yksi laajimpia Káldyn tekemiä selvityksiä on hänen ÄB:lle kirjoittamansa monisivuinen kertomus luterilaisen maailmanliiton (LML) Helsingin-yleiskokouksesta kesällä 1963. Unkarilaisdelegaatio pyrki kokouksessa vaikuttamaan siihen, että Unkarin kirkossa jo 1958 syrjäytetty, kommunistimia kritisoinut **Lajos Ordass** siirrettäisiin Helsingin-kokouksessa syrjään LML:n varapuheenjohtajan tehtävästä. Näin myös tapahdutti.

Ordassia ei päätetty lähettämään Unkarista Helsinkiin, kuten ei myöskään toista suomalaisten rakastamaa syrjäytettyä piispa **Zoltán Túróczya**. Nyt julkaistusta dokumentista on unkarilaistutkijoiden mukaan pääteltävissä, että Unkarin kirkon johdolla oijopa aikomus erottaa kirkkonsa LML:sta, jos ”Ordass-ongelma” ei ratkeaisi toivotulla tavalla. Piispa Káldy toteutti operaatiossa Unkarin poliittisen johdon tahtoa.

Monista turvallisuuspalvelulle tehdyistä raporteista käy ilmi, miten Unkarin luterilaisen kirkon johto joutui toimimaan jatkuvasti maansa kommunistisen puolueen poliittisten näkemysten matkasaarnaajana kaikissa ulkomaanyhteyksissään.

Dokumentit paljastavat kylmän sodan suomalaisen maailman. Eräs raportti kertoo, miten arkkipiispa **Martti Simojoki** tiedustelee Káldyta, voisiko tämä vaikuttaa siihen, että Simojoki saisii Neuvostoliiton viisumin Viron-vierailua varten.

Jotkut suomalaispapit informoivat unkarilaisia siitä, että Simojoen viisumin saamista voi haastata sukulaisuus ”tunnetun fasisitjohtajan” **Elias Simojoen** ja kenraali **Sakari Simeluksen** kanssa.

Káldy lupasi yrittää auttaa.

Suomen ja Unkarin luterilaisten kirkkojen suhteet kiristyivät vuonna 1967. Budapestissa luterilaisen kirkon stipendiattina olut teologian ylioppilas **Antti Kukkonen** kirjoitti *Uusi tie* -lehteen juttusarjan, jossa hän kritisi Unkarin luterilaista kirkkoa ja piispa Zoltán Káldyn sosialistiselle valtiolle myönnettäviä linjaa.

Unkarin turvallisuuspalvelun arkistossa on piispa Káldyn asiasta kirjoittamia raportteja. Tammikuussa 1968 Káldy vieraili Suomessa puolisonsa kanssa. Dokumenteista käy ilmi, että matkan pääsyytä oli ”tapaus Kukkosen” selvittämisen tarve. Káldy kertoi suomalaisille kirkonmiehille ja muille tapaamilleen vaikuttajille, että Kukkosen kirjoittamat jutut olivat vääristelyjä ja kirkolle vahingollisia.

Káldyn kanssa keskustelivat muiden muassa arkkipiispa Simojoki, piispa **Aarre Lauha**, dekaani **Aimo T. Nikolainen**, professorit **Mikko Juva** ja **Ilmari Soisalon-Soininen** sekä *Kotimaan* päätoimittaja **Simo Talvitie**.

Piispa **Lajos Ordass** (kesk.) asettaa piispanvirkaan piispa **Zoltán Túróczy**n helmikuussa 1957. Molemmat joutuivat sosialistisen valtion ja kirkon epäsuosiin.

Piispa **Zoltán Túróczy** kokouksessa molemmilla puolillaan valtion uskonto-viraaton edustajia.

Káldy kertoi suomalaisille: ”Jos Kukkosen teon kaltaisia toimia ei tulevaisuudessa Suomessa esteti, siitä voi seurata suomalaisunkarilaisten kirkollisten suhteiden katkeaminen.”

Káldy luonneltii raportissaan Kukkosen artikkeleille julkisuutta suomenta viidessäksyyttä näin: ”On ilmeistä, että kirkko-oikeistolainen ”viides herätysliike”, fundamentalistinen ja poliittisesti oikealla oleva liike... käytti hyväkseen Kukkosia alhaisten päämääriensä hyödyntämiseksi.” Kukkosen taustavoimiksi piispa arveli myös oman kirkkonsa oppositiota.

Toisissa raporteissa myös *Kotimaa*-lehteä arvostellaan siitä, että se sallii Unkarin kirkon tilannetta kritisoivia kirjoituksia.

Kansainväliset suhteet tuottivat Káldy-le paljon päänaviaa. Kuvaava on esimerkiksi eräässä raportissa kerrottu Tšekkoslovakian miehiä (1968) jälkeinen tilanne, jossa Káldy esikuntineen puolusti LML:n Euroopan työn sihteerille, tanskalaiselle **Paul Hansenille** miehitykseen osallistuneen Unkarin poliittikkaa.

”

Demokratiaa, monia kansalaisvapauksia, riippumatonta oikeuslaitosta tai itsenäistä mediaa ei ollut.

Unkarin kirkon tutkijaryhmä on tähän mennessä löytänyt yhteensä 44 varmaa kirkon sisällä toimintaa agenttia. Kun tutkijat siirtyvät 1970- ja 1980-luvuille, henkilöiden määrä voi lisääntyä. Kirkon papinvirkkojen määrä laskettiin sosialismin vuosikymmeninä sadoissa.

Useat kymmenet kirkonmiehet siis lankeisivat diktatuurin apureiksi. Sosialistisessa maassa ihminen oli järjestelmän armoilla. Demokratiaa, monia kansalaisvapauksia, riippumatonta oikeuslaitosta tai itsenäistä mediaa ei ollut. Kaikki oli totalitaarisen diktatuurivaltion jalketta. Olemaista on, oliko agenttien tiedonannoista haittaa ihmisille, joita raportit koskivat.

Aihetta tutkineiden unkarilaishistorioitsijoiden mukaan haittoja on vaikea osoittaa, mutta varmasti niitä oli. Tyypillisiä seurauksia olivat hankalina pidettyjen pappien siirrot kaupungista syrjäisiin seurakuntiin ja ulkomaille matkustamisen vaikeuttaminen. Joskus raportit johtivat kokonaisen seurakunnan syrjymiseen. Vuonna 1963 Káldy kirjoitti kirkon sisällä vallitsevista ”vastavallankumouksellisista” eli sosialismin vastaisista voimista koko sodanjälkeisenä aikana.

Tekstistä nousee esille Fótin seurakunta. Sen kirkollista oppositiota edustava kirkkoherra **Pál Zászkaliczky** oli Káldyn mukaan syyllistynyt siihen, että seurakunta otti vuonna 1962 vastaan ilman piispan lupaa kahdeksan henkisen suomalaisen vierailijaryhmän.

Zászkaliczky:n hautajaisista muodostui Káldyn näkemys mukaan kirkkopolitiisesti uhmakas opposition voimannäyttö. Koko Fótin seurakunta joutui Káldyn piispan ja valtion viranomaisen erityis tarkkailuun.

Zoltán Káldyn toiminnasta agenttina ei ole ardistotietoja vuoden 1971 jälkeen. Viimeisessä tunnetussa raportissaan 27.4.1971 hän ehdottaa yhteydenpidon jatkamista ”arpeen mukaan”.

Sen sijaan Ohtlyk palveli turvallisuuspalvelua salaisesti 31 vuoden ajan, vielä eläkeeläisenäkin aina vuoteen 1989 saakka.

Vuodelta 1970 on peräisin Káldyn henkilökohtaisen yhteyspuheen, turvallisuuspalvelun eversitluhtnantti **Ervin Kissin** lausunto turvallisuuspalvelun johdolle:

”Pécsi”-nimisen agenttimme työtä arvioitaessa voidaan sanoa, että hän suorittaa annettu tehtävät luonnollisen sitoutuneesti ja hyvin kunnianhimoisesti. Suurimman osan tehtävistä hän tekee tuloksetkaasti loppuun saakka ja pitää kiinni turvallisuuspalvelusta. Vaikka hänen asenteensa on ollut alusta alkaen jakautunut, pidämme häntä kuitenkin luotettavana, useita kertoja valvoituna ja laadukkaana agenttina.”

Myös Zoltán Káldysta itsestään tehtiin häneitä salaa jatkuvasti raportteja. Hän oli valvottu ja tarkkailtu, ristipaineissa elänyt vaikean ajan kirkonjohtaja. ✱

• Lue lisää *Unkarin kirkon agenttipaljastuksista tämän lehden Teologiassa tapahtuu-kolumnista ja Kotimaa Prosta.*

• *Unkarinkielisten tekstien käännökset suomeksi: Jussi Rytönen.*